

УДК 37.035:316.624.2-053.67

**ПРОФІЛАКТИКА РОЗВИТКУ
АНТИСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДІ**

Фольварочний Ігор, доктор педагогічних наук, доцент кафедри психології і педагогіки, Національний університет фізичного виховання і спорту України

ORCID 0000-0002-9369-0199

E-mail: igor.folv@gmail.com

У статті актуалізовано проблеми, що можуть призводити до суттєвого зростання антисоціальної поведінки молоді в Україні, що потребує її профілактики. Метою статті є аналіз і характеристика вітчизняних та міжнародних проблем, пов'язаних із антисоціальною поведінкою молоді, їх особливостей та тенденцій дослідження.

У центрі уваги – проблема дослідження стратегічних напрямів розвитку антисоціальної поведінки молоді в Україні, Великобританії та в європейських країнах з метою вироблення концептуальних засад визначення інформаційних потреб молоді в українському суспільстві.

Ключові слова: антисоціальна поведінка молоді, профілактика антисоціальної поведінки, соціальний супровід, соціалізація молоді, соціальна відповідальність, соціальні тенденції.

**PREVENTING THE DEVELOPMENT
OF ANTISOCIAL BEHAVIOR IN YOUTH**

Igor Folvarochnyi, Doctor of Sciences (Dr. Hab.) in Education, Associate professor Department of Psychology and Pedagogy, National University of Physical Education and Sport of Ukraine.

ORCID 0000-0002-9369-0199

E-mail: igor.folv@gmail.com

This article is about the problems that can lead to a significant increase in antisocial behavior of Ukrainian youth. In particular, the prevention of its development and the prevention of its emergence. This article will focus on rethinking the role of antisocial behavior of youth in society.

This article aims to analyze and characterize the problems, features, and trends of the study of antisocial behavior in youth, as well as to specify the search for a systematic approach to develop effective ways to improve the quality of preventative measures and social educational services.

The goal of the system is to provide preventive measures for the development of antisocial behavior in youth and to solve the life problems of individuals and social groups. Also to create appropriate conditions under which these groups will be able to independently solve their problems, restore lost skills and functions, and overcome or minimize them.

The focus is on developing a strategy for preventing antisocial behavior in the youth of Ukraine, the USA, and the rest of Europe to meet the informational needs of youth in Ukrainian society.

It was determined that the prevention of antisocial behavior consists of the systematic supply of counseling services, which are carried out during the period of adaptation of the individual to the new conditions of the social environment.

The perspective issue is the study of the development process of youth's antisocial behavior during the conditions of war on the territory of Ukraine. It presupposes the process of rethinking and finding the essential characteristics of the process of youth socialization, which requires a high level of social responsibility and national consciousness from each person.

Keywords: antisocial behavior of youth, prevention of antisocial behavior, social support, youth socialization, social responsibility, social trends.

Постановка проблеми. Актуальна проблематика профілактичної діяльності з дітьми, схильними до девіантної поведінки, обґрунтування тенденцій розвитку антисоціальної поведінки молоді й розробка ефективних системних шляхів підвищення якості профілактичних засобів і соціальних просвітницьких послуг соціальними працівниками привертає увагу дослідників України та зарубіжних країн.

Проблеми антисоціальної поведінки молоді сьогодні є не лише наслідком невідповідних стандартів чи поганих матеріальних умов. Вони виникають із соціальних суперечностей суспільства. Для ефективної профілактики такої поведінки необхідно досліджувати широке коло питань щодо порушень соціальної поведінки молоді, починаючи з найпоширеніших форм і причин та закінчуючи наслідками, які така поведінка має для особистості та її соціального оточення. Соціальні причини активізації підліткової злочинності зумовлені шкільною системою навчання, економічною нестабільністю, негативним впливом однолітків один на одного, а також як недостатньою, так і надмірною батьківською опікою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика антисоціальної поведінки людини досліджують за різними напрямками: філософським (поведінка та її сенс); нормативно-етичним (нормативні механізми регуляції); психологічним (проблема відхилення від норми в поведінці людини); соціальним (проблематика соціальної поведінки людини) та ін. Результати наукових досліджень свідчать про необхідність міждисциплінарного підходу до вивчення проблеми асоціальності в поведінці людини.

Соціум як простір особистісного становлення, напрями соціалізації та особливості соціальної адаптації, фактори формування ціннісних орієнтацій антисоціальної поведінки молоді охарактеризовано в працях вітчизняних науковців В. Г. Бочарової, О. Б. Єршової, П. П. Терехова, А. В. Мудрика та ін. Особливе значення для профілактичної, корекційної та реабілітаційної роботи з підлітками має формування готовності соціальних працівників до роботи з проявами асоціальності. Цьому питанню відводить особливу увагу М. О. Волошенко. Предметом дослідження науковців стали вимоги сучасного суспільства до соціальних працівників, рівень їхньої готовності до професійної діяльності (І. І. Боднарук, В. В. Савіцька, С. Ю. Сургова та ін.), професійна мобільність (Т. Є. Гордєєва) та особливості підготовки соціального працівника в зарубіжних країнах (О. В. Загайко, О. П. Пічкара та ін.).

Аналізу причин і соціальних умов виникнення та розвитку девіантної поведінки людини в соціумі присвячено праці науковців США та Західної Європи (А. Бандура, Р. Бернс, Д. Брунер, К. Леонгард, Р. Мертон, Д. Міллер, Е. Фромм, Р. Шварц та ін.).

Проблематика антисоціальної поведінки молоді не залишається поза увагою громадськості та науковців різних країн. Здійснюються пошуки концептуальних профілактичних заходів із урахуванням національної специфіки. Незначна кількість вітчизняних досліджень присвячена факторам, які попереджають відкриту антисоціальну та насильницьку поведінку. Досліджуючи особливості профілактики асоціальної поведінки, М. С. Микитенко наголошує на

тому, що, незважаючи на значну кількість міждисциплінарних досліджень, різноманітні аспекти проблеми профілактики та корекції девіантної поведінки молоді не знайшли свого наукового розв'язання (особливості соціуму, що зумовлюють зміни в ціннісних орієнтаціях та установках девіантних неповнолітніх, соціально-педагогічні умови профілактики девіантної поведінки неповнолітніх та ін.). Ідея комплексного підходу до профілактики асоціальної (девіантної) поведінки молоді відображає важливу особливість виховання та перевиховання людини [3, с. 136–142]. У зв'язку з цим важливо визначити фактори ризику та умови, пов'язані з розвитком антисоціальної та агресивної поведінки молоді в нашому суспільстві. Йдеться насамперед про фактори ризику – умови чи ситуації, які емпірично пов'язані з конкретними ситуаціями.

Мета статті – визначити особливості дослідження проблеми асоціальної поведінки сучасної молоді в Україні та зарубіжних країнах і розробки відповідних профілактичних засобів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначаючи специфіку девіантної поведінки, А. М. Самойлов наголошує, що ефективність профілактики девіантної поведінки молоді в соціально-виховному середовищі можлива за певних педагогічних умов, зокрема таких, як організація змістовної дозвільної діяльності, що уможлиблює соціально прийнятні способи самоствердження та самореалізації молоді; забезпечення єдності морального і правового виховання; інтеграція групових та індивідуальних форм виховного впливу, схильних до девіантної поведінки; організація і педагогічне керівництво самовихованням молоді [6, с. 121–125].

Аналіз результатів міждисциплінарних досліджень, присвячених цій проблемі, свідчить про необхідність залучення важковиховуваної молоді до соціально позитивної діяльності.

Незважаючи на значний інтерес до означеної проблематики, на нашу думку, подальшого вдосконалення потребують концептуальні міждисциплінарні підходи до профілактики асоціальної поведінки молоді, особистісного становлення учнів з асоціальною поведінкою, критерії і показники та фактори, що зумовлюють позитивні зміни в ціннісних орієнтаціях молоді. Особливої уваги потребує обґрунтування соціально-педагогічних умов і розробка методики соціально-педагогічної профілактики розвитку девіантності, яка б ґрунтувалася на принципах середовищного підходу.

Профілактика асоціальної поведінки має орієнтуватися насамперед на діяльнісно-гуманістичний підхід до роботи з девіантними підлітками з урахуванням соціально-економічних, психолого-педагогічних та медико-біологічних факторів; на цілеспрямованість корекційно-виховних впливів на особистість цієї категорії молоді через залучення їх до соціально цінної діяльності.

Протягом останнього часу суттєво розширилося розуміння девіантної поведінки молоді за рахунок нових форм девіацій, асоціальних і протиправних дій: алкоголізації, наркоманії, токсикоманії, ігроманії, інтернет-залежності [1]. У зв'язку з цим однією з центральних проблем теорії і практики виховання стає розробка ефективної профілактичної методики, спрямованої на нейтралізацію негативних соціальних впливів і формування позитивної спрямованості молоді.

Обґрунтовуються ефективні напрями профілактики девіантної поведінки молоді в соціально-виховному середовищі, зокрема, організація змістовної дозвільної діяльності [7].

За даними дослідження Р. І. Панчишина, соціальні цінності є орієнтаціями, мотивами, стимулами, регуляторами поведінки людей. Відповідно система цінностей, стикаючись з системою правових норм, виконує таку ж соціальну функцію – регулює поведінку людей, але виконує її по-різному [5, с. 155–163].

На думку зарубіжних дослідників, психосоціальні фактори розвитку антисоціальної поведінки молоді досить детально вивчені, проте дослідження факторів ресурсів усе ще недостатньо проаналізовані. Більшість зарубіжних досліджень зосереджено на ролі сімейних факторів ризику: сімейних конфліктах [15], примусовому вихованні [11], дисципліні [13], психологічному напруженні між батьками дитини [14], а також нездоровій атмосфері в сім'ї.

Звертається увага, що проживання в неблагополучних сім'ях, коли дитина постійно або тимчасово розлучається з біологічним батьком, може значно сприяти розвитку антисоціальної поведінки. З іншого боку, підкреслюється важливість позитивної батьківської поведінки, яка має характеризуватися систематичним залученням дітей до виконання сімейних обов'язків та взаємопідтримкою і взаємоповагою батьків.

Зокрема, на основі аналізу досвіду Великобританії можна стверджувати про те, що як національні, так і місцеві соціально-педагогічні стратегії мають спрямовуватись на пошук балансу між правозастосуванням і профілактичним запобіганням розвитку асоціальної поведінки молоді.

Вважається, що найбільш перспективними є раннє профілактичне втручання, інтенсивна робота з молоддю та партнерство з громадою. З цієї точки зору правозастосування є необхідним, але його варто використовувати вибірково та дуже обережно.

У Великобританії існує різкий контраст між підходом до встановлення пріоритетів правозастосування на національному рівні та занепокоєнням щодо ризиків правозастосування і прихильністю до профілактичних заходів на місцевому рівні.

Національні ініціативи Великобританії, зокрема програма «Together» («Разом»), спрямовані на те, щоб відповідно реагувати на громадське занепокоєння, зменшити готовність суспільства допускати антисоціальну поведінку молоді, підвищувати рівень реагування з боку місцевої влади та поліції, а також спонукати ці органи до дії [14].

Пріоритет, який сьогодні надають проблематиці антисоціальної поведінки молоді (ASB) у Великій Британії, можна пояснити з декількох позицій. Так, одна з точок зору полягає в тому, що нинішні проблеми ASB відображають широкі соціокультурні зміни, яких ця країна зазнала за останні 50 років. Зокрема, втрата почуття спільності в багатьох сферах, зниження поваги та більший акцент на індивідуалізмі і споживацьких цінностях – усе це мало певні наслідки для стандартів громадянської поведінки.

Рівень ASB, як правило, є найвищим у міських центрах, бідних міських маєтках та інших районах з низьким рівнем доходу (типи районів, які найбільше

постраждали від занепаду промислової і виробничої бази в 1970-х і 1980-х роках). Житлова політика, яка дозволила велику концентрацію бідних, соціально ізольованих сімей, часто загострює соціальні проблеми в цих регіонах. Це дає змогу стверджувати, що багато соціальних та економічних подій за останні півстоліття призвели до позбавлення на цих територіях їх соціального капіталу та зростання антисоціальної поведінки молоді.

Міждисциплінарний аналіз та порівняльний підхід до пошуку та обґрунтування ефективних шляхів дослідження і профілактики різноманітних соціально-культурних проблем поширення антисоціальної поведінки молоді на національному рівні значно залежать від якості діагностики, об'єктивності виявленого стану соціального об'єкта і чітко обраних орієнтирів, норм галузі життєдіяльності, яка діагностується. Такі чинники є основними при проведенні соціального дослідження цього явища [2].

На це впливають насамперед стосунки в сім'ї, надмірні шкільні вимоги, а також ЗМІ, однолітки [8]. Визнаючи більшу ефективність саме попередження відхилення, ніж його подолання, у багатьох країнах світу обґрунтовують нові системні підходи до розробки та реалізації профілактичних дій асоціальної поведінки молоді.

Дослідження проблематики антисоціальної поведінки молоді в умовах поширення військових дій на території нашої держави набуває актуального значення.

Антисоціальна поведінка може визначатись як «ворожі чи шкідливі дії для розвитку українського суспільства» чи «поведінка, яка різко відхиляється від соціальних норм українського суспільства» (прояв агресії, мародерства, колабораціонізм, вандалізм, порушення правил суспільної поведінки, непокоря владі та порушення загальноприйнятих соціальних норм співіснування людей у соціумі в умовах воєнних дій).

До аналізу асоціальної поведінки молоді у воєнних умовах можна виокремити два підходи: інтерналізацію та екстерналізацію. Інтерналізувальні розлади спрямовані у внутрішній світ молодої людини і включають у себе такі аспекти, як ізоляція та депресія. Екстерналізовані розлади спрямовані назовні та включають поведінкові прояви, зокрема заважання іншим, вербальну та фізичну агресію, а також акти насильства.

Обмежений інтелект особистості також пов'язаний із поганими навичками вирішення проблем, недостатньо розвинутими соціальними навичками та ризиком прояву агресії та фактами насильства [8, с. 131–141]. Крім того, встановлено чіткий зв'язок між низьким рівнем знань та кримінальною поведінкою [12, с. 21–23].

Внутрішні фактори ризику описуються як індивідуальні, всередині себе та інтрапсихічні. Індивідуальні фактори ризику можна далі розділити на фізичні та психологічні характеристики. Дослідження психологічних характеристик, таких як гіперактивність, проблеми з концентрацією уваги, надмірне занепокоєння, схильність до ризику, агресивність, раннє втягнення в антисоціальну поведінку, а також переконання та установки на користь девіантності показали більш сильну, послідовну кореляцію з насильницькою поведінкою молоді.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Проблематика антисоціальної поведінки молоді не залишається поза увагою громадськості та науковців різних країн. Здійснюються пошуки концептуальних профілактичних заходів із урахуванням національної специфіки. З іншого боку, незначна кількість вітчизняних досліджень присвячена факторам, які попереджають відкриту антисоціальну та насильницьку поведінку. У зв'язку з цим в подальшому важливо визначити фактори ризику та умови, пов'язані з розвитком антисоціальної та агресивної поведінки молоді в нашому суспільстві. Йдеться насамперед про фактори ризику – умови чи ситуації, які емпірично пов'язані з конкретними ситуаціями.

Серед актуальних проблем цієї теми є розробка концептуального підходу до профілактики антисоціальної поведінки молоді в умовах військових дій на території України. Це передбачає переосмислення сутнісних характеристик процесу соціалізації молоді, який вимагає від кожної людини високого рівня соціальної відповідальності та національної свідомості.

Перспектива подальших досліджень у цій галузі полягає в порівняльному вивченні досвіду інших країн та України в упровадженні апробованих ефективних підходів і психокорекційних програм, спрямованих на комплексний підхід до вивчення об'єктивних причин та розробки стратегії запобігання подальшому розвитку антисоціальної поведінки молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волошенко М. Концептуальні засади підготовленості майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності. *Science and Education a New Dimension : Pedagogy and Psychology*. 2015. № III(28). С. 25–27 ([дата звернення: 19.05.2022](#)).
2. Головка Н. І. Соціальна профілактика правопорушень: навч. посіб. «Видавничий дім «Персонал»». 2017. 174 с.
3. Микитенко М. Сучасний стан профілактики девіантної поведінки молоді органами кримінально-виконавчої інспекції. *Науковий вісник*. 2014. №1. С.136–142.
4. Оржеховська В. М. Профілактика девіантної поведінки неповнолітніх : навч. посіб. Черкаси : Чабаненко Ю., 2008. 375 с.
5. Панчишин Р. І. Ціннісний вимір поведінки людини. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Збірник наукових праць*. 2015. № 4 (48). С. 155–163.
6. Самойлов А. М. Аналіз психолого-педагогічних підходів до визначення сутності девіантної поведінки. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Педагогіка і психологія : зб. наук. праць. Випуск 40. Вінниця : Нілан ЛТД, 2013. С. 121–125.
7. Самойлов А. М. Профілактика девіантної поведінки молоді у соціально-виховному середовищі загальноосвітньої школи: Методичний посібник. Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД». 2016. 60 с.
8. Calhoun G., Glaser B., Bartolomucci C. The juvenile counseling and assessment model and program: A conceptualization and intervention for juvenile delinquency. *Journal of Counseling & Development*. 2001. №79 (2). P. 131–141([дата звернення: 21.05.2022](#)).
9. Farrington D. Childhood origins of antisocial behavior. *Clinical Psychology Psychotherapy*. 2005. №12. P. 177–190 ([дата звернення: 21.05.2022](#)).
10. Garfinkel L. Youth with disabilities in the justice system: Integrating disability specific approaches. *Focal Point*. 1997. №11(1). P. 21–23 ([дата звернення: 22.05.2022](#)).
11. Houlberg B., Cui A., Henry L., Criss C. The role of youth anger in explaining links between parenting and early adolescent prosocial and antisocial behavior. *Early Adoles.* 2014. №36(3). P. 297–

318 ([дата звернення: 22.05.2022](#)).

12. Jacobson, Jessica, Andrew Millie, and Mike Hough. 2019. Tackling Anti-social Behaviour: A Critical Review. URL:<https://hdl.handle.net/2134/3791> ([дата звернення: 17.05.2022](#)).

13. Monahan K., Oesterle S., Rhew I., Hawkins J. The relation between risk and protective factors for problem behaviors and depressive symptoms, antisocial behavior, and alcohol use in adolescence. *Community Psychol.* 2014. № 42(5). P. 621– 638 ([дата звернення: 22.05.2022](#)).

14. Piotrowska P., Stride C., Maughan B, Rowe R. Mechanisms underlying social gradients in child and adolescent antisocial behaviour. *SSM - population health.* 2019. №7. P. 31 ([дата звернення: 23.05.2022](#)).

15. Roy K. The systemic conditions leading to violent human behavior. *Journal of Applied Behavioral Science*, 2000. №36. P. 389–407 ([дата звернення: 23.05.2022](#)).

REFERENCES

1. Voloshenko M. (2015). Konceptual'ni zasady pidgotovlenosti majbutnih social'nyh pracivnykiv do profesijnoji dijal'nosti. *Science and Education a New Dimension : Pedagogy and Psychology.* [in Ukrainian] ([19.05.2022](#)).

2. Golovko N. (2017). Social'na profilaktyka pravoporushen': navch. posib. «Vydavnychyj dim «Personal». [in Ukrainian].

3. Mykytenko M. (2014). Cuchasnyj stan profilaktyky deviantnoji povedinky molodi organamy kriminal'no vykonavchoji inspekciji. *Naukovyj visnyk.* [in Ukrainian].

4. Orzhhevs'ka V. (2008). Profilaktyka deviantnoji povedinky nepovnolitnih : navch. posib. Cherkasy: Chabanenko Ju. [in Ukrainian].

5. Panchyshyn R. (2015). Cinnisnyj vymir povedinky ljudy. *Naukovyj visnyk Dnipropetrovs'kogo derzhavnogo universytetu vnutrishnih sprav: Zbirnyk naukovyh prac'.* [in Ukrainian].

6. Samojlov A. (2013). Analiz psihologo-pedagogichnyh pidhodiv do vyznachennja sutnosti deviantnoji povedinky. *Naukovi zapysky Vinnyc'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu imeni Myhajla Kocjubyns'kogo. Serija: Pedagogika i psihologija: Zb. nauk. prac'. Vypusk 40.* Vinnycja: Nilan LTD. [in Ukrainian]

7. Samojlov A. (2016). Profilaktyka deviantnoji povedinky molodi u social'no-vyhovnomu seredovyschi zagal'noosvitn'oji shkoly: Metodychnyj posibnyk. Vinnycja: TOV «Nilan LTD». . [in Ukrainian]

8. Calhoun G., Glaser B., Bartolomucci C. (2001). The juvenile counseling and assessment model and program: A conceptualization and intervention for juvenile delinquency. *Journal of Counseling & Development.* №79 (2). P. 131-141 ([21.05.2022](#)). [in English]

9. Farrington D. (2005). Childhood origins of antisocial behavior. *Clinical Psychology Psychotherapy.* №12. P.177-90 ([21.05.2022](#)). [in English]

10. Garfinkel L. (1997). Youth with disabilities in the justice system: Integrating disability specific approaches. *Focal Point.* №11(1). P. 21-23 ([22.05.2022](#)). [in English]

11. Houlberg B., Cui A., Henry L., Criss C. (2014). The role of youth anger in explaining links between parenting and early adolescent prosocial and antisocial behavior. *Early Adoles.* №36(3). P.297-318 ([22.05.2022](#)). [in English]

12. Jacobson, Jessica, Andrew Millie, and Mike Hough. (2019). Tackling Anti-social Behaviour: A Critical Review. URL:<https://hdl.handle.net/2134/3791> ([17.05.2022](#)). [in English]

13. Monahan K., Oesterle S., Rhew I., Hawkins J. (2014). The relation between risk and protective factors for problem behaviors and depressive symptoms, antisocial behavior, and alcohol use in adolescence. *Community Psychol.* № 42(5). P.621-638 ([22.05.2022](#)). [in English]

14. Piotrowska P., Stride C., Maughan B, Rowe R. (2019). Mechanisms underlying social gradients in child and adolescent antisocial behaviour. *SSM - population health.* №7. P. 31 ([23.05.2022](#)). [in English]

15. Roy K. (2000). The systemic conditions leading to violent human behavior. *Journal of Applied Behavioral Science,* №36. P. 389-407 ([23.05.2022](#)). [in English]